

UGent Human Rights Research Network

VOORBEREIDEND DOSSIER VOOR LEESGROEPBEGELEIDERS

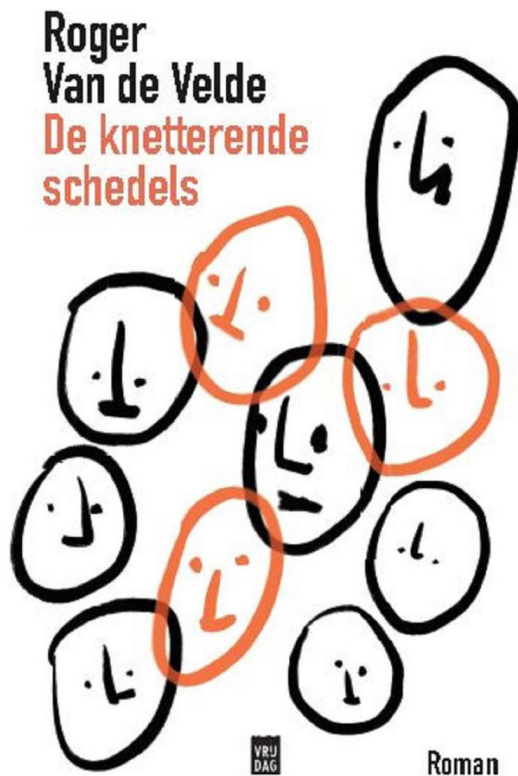
Marjolein De Pau & Arnout De Cleene

DE KNETTERENDE SCHEDELS / RECHT OP ANTWOORD

Roger Van de Velde

Opzet

De bedoeling van de reeks waar dit dossier deel van uitmaakt, is leesgroepbegeleiders in Vlaanderen en Nederland hulpmiddelen aan te reiken voor de voorbereiding van leesgroepbijeenkomsten. Elk dossier is gewijd aan een belangwekkend literair werk waarin mensenrechtenthema's een prominente rol spelen. Het biedt achtergrond bij de auteur, de specifieke mensenrechtenthematiek die in het werk aan bod komt, en de literaire verwerking ervan. Op die manier wil het UGent Human Rights Research Network leesgroepbegeleiders op weg helpen om met literatuur over mensenrechten aan de slag te gaan.

Alle dossiers kunnen gratis worden gedownload in PDF-formaat op <https://hrrn.ugent.be/impact-projects/literatuur-en-mensenrechten/>.

Feedback is welkom bij de initiatiefnemers van dit project, prof. Eva Brems (eva.brems@ugent.be) en prof. Stef Craps (stef.craps@ugent.be).

Over de auteur

In de Nederlandse literatuur heeft Roger Van de Velde een uniek profiel. Dat profiel heeft evenveel te maken met het literaire werk dat hij naliet als met zijn tragische levensloop. Meer nog: in de naoorlogse literatuur neemt Van de Velde zo'n bijzondere positie in omdat beide aspecten – werk en leven – op een verregaande manier op elkaar inwerkten. Van de Velde, geboren op 13 februari 1925, en vanaf 1947 aan de slag als journalist bij *De Nieuwe Gazet*, krijgt in 1948 te maken met gezondheidsklachten en wordt opgenomen in het ziekenhuis met een maagperforatie. Na meerdere operaties en een lange lijdensweg wordt hem in 1958 het medicijn Palfium voorgeschreven. Palfium is in die tijd een nieuwe pijnstillers. Pas later zou blijken dat het middel een verslavend effect heeft: Palfium geldt vanaf dan als een narcoticum waar moeilijk(er) aan te geraken is.

Voor Van de Velde komt dat inzicht te laat. Verslaafd aan het middel slikt hij zo'n zestig pillen per dag in plaats van de aanbevolen vier. Wanneer geen enkele dokter dat aantal verslavende pillen nog wil voorschrijven, begint hij doktersbriefjes te vervalsen om toch aan Palfium te blijven geraken. Wanneer dat in 1961 ontdekt wordt, pleit zijn advocaat voor ontoerekeningsvatbaarheid en wordt hij geïnterneerd. Daarbij wordt de persoon gedwongen hulp opgelegd zolang als nodig. Van de Velde komt als ernstig verslaafde man in een psychiatrische afdeling van de gevangenis terecht. Toch wordt er daar geen therapeutische behandeling voorzien en is er geen vooruitzicht op vrijlating.

Ook in de gevangenis blijft Van de Velde schrijven: voornamelijk verhalen over zijn medebewoners in de psychiatrische afdeling en de schrijvende omstandigheden waarin zij verblijven. Wanneer zijn debuut *Galgenaas* in 1966 uitkomt, krijgt hij van de federale overheidsdienst Justitie een publicatieverbod opgelegd en mag hij niet meer over een schrijfmachine beschikken. In 1969 brengt hij toch *De knetterende schedels* en *Recht op antwoord* uit. Dat laatste werk is een pamflet waarin hij onder andere het falende interneringsbeleid in België aanklaagt.¹

Die literaire werken zijn typerend voor het kleine maar belangwekkende oeuvre van Van de Velde. Het gaat in bundels als *Galgenaas* en *De knetterende schedels* om korte verhalen, waarbij de auteur de aandacht richt op personages die zich aan de rand van de maatschappij bevinden. De auteur doet er – via een verteller die een groot autobiografisch karakter heeft – verslag van hun levensomstandigheden. Hij doet dat op een empathische manier, waarbij hij zich inleeft in de strijd tussen het (kleine) individu en de (grote) instituten (zoals gevangenis of psychiatrische instelling) en de maatschappelijke normen waarop die instituten gebaseerd zijn (en die ze zelf ook mee verankeren).

¹ Zowel *De knetterende schedels* als *Recht op antwoord* werden oorspronkelijk in 1969 uitgegeven. In 2020 volgt een heruitgave door Uitgeverij Vrijdag waarin beide werken gebundeld worden (ISBN: 978 94 6001 880 0 – e-ISBN: 978 94 6001 881 7). De paginaverwijzingen in dit dossier zijn gebaseerd op de heruitgave van 2020.

Van de laatste acht jaar van zijn leven heeft Van de Velde er ongeveer zes in de gevangenis en inrichtingen doorgebracht. Telkens wanneer hem een invrijheidstelling op proef toegekend werd, bijvoorbeeld om zich te laten opnemen in een inrichting, ging hij steeds weer op zoek naar Palfium en belandde daardoor opnieuw in de gevangenis. Van de Velde kwam op 2 april 1970 vrij uit de gevangenis door een schrijversactie. De bedoeling was dat hij zich in een kliniek in Amsterdam zou laten behandelen voor zijn verslaving maar hij stierf op 30 mei 1970 aan de gevolgen van zijn verslaving.

(o.b.v. Nawoord Ellen Van Pelt (2020) in *De knetterende schedels/Recht op antwoord* en op de website [rogervandevelde.be](https://www.rogervandevelde.be))

Zie ook:

Boek *Deze wereld is geen ergernis waard: Biografie Roger Van de Velde* door Ellen Van Pelt (2020) (ISBN 9789460018794), uitgegeven door Uitgeverij Vrijdag.

Website Consulteer de biografie en bibliografie en lees boeken van Roger Van de Velde online via <https://www.rogervandevelde.be>.

Over internering

Wanneer iemand de wet overtreedt onder invloed van een psychische problematiek, kan deze persoon door de rechter ontoerekeningsvatbaar worden verklaard en kan er hem of haar een interneringsmaatregel worden opgelegd. De rechter vertrouwt daarbij op een gerechtspychiater die de verdachte onderzoekt en een deskundigenrapport opmaakt. De internering heeft twee doelen, namelijk de bescherming van de maatschappij én die van de geïnterneerde persoon. De eerste interneringswet in België dateert van 1930. In 1964 werd deze wet aangepast: vanaf dan geldt een opgelegde interneringsmaatregel voor onbepaalde duur. Het is in deze periode dat Roger Van de Velde *De knetterende schedels* en *Recht op antwoord* schreef. De psychische kwetsbaarheid van geïnterneerde personen wordt daarin door Van de Velde met veel toewijding en een scherp observatievermogen geïllustreerd.

Tijdens de duur van de maatregel verbleven en verblijven geïnterneerde personen in België veelal in de gevangenis, in daartoe bestemde psychiatrische afdelingen (in Doornik, Merksplas en Turnhout). In deze 'getraliede reservaten' of 'penitentiaire vergeetputten', zoals Roger Van de Velde ze omschrijft, is er behalve medicamenteuze behandeling onvoldoende ondersteuning voor mensen met psychische problemen voorzien.

Het is aan de Commissie (nu: Kamer) ter Bescherming van de Maatschappij (CBM) om te oordelen of er voldoende beterschap is om iemand op proef vrij te laten of definitief in vrijheid te stellen. Een vrijlating op *proef* is mogelijk wanneer er een opname in een reguliere psychiatrische instelling gere-

geld kan worden. Maar zoals Van de Velde eveneens optekent, leiden die periodes op proef soms tot nieuwe criminele feiten, waardoor men telkens opnieuw in de gevangenis belandt. Door die kans op herhal in criminele feiten is er steeds minder bereidheid bij psychiatrische instellingen om geïnterneerde personen op te nemen. Zij blijven vaak jarenlang in de gevangenis zitten zonder perspectief op vrijlating of behandeling.

In 1997 klaagde het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing (kortweg: CPT) de interneringssituatie in België aan. In de daaropvolgende jaren volgden er meerdere veroordelingen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). In 2000 startte de Belgische staat met de ontwikkeling van een zorgaanbod voor geïnterneerde personen. Er werden beveiligde psychiatrische afdelingen opgericht in Zelzate, Bierbeek en Rekem. De voorbije twintig jaar is dit zorgaanbod gevoelig uitgebreid door onder meer de opening van twee hoog beveiligde forensisch psychiatrische centra (FPC's) in Gent (2014) en Antwerpen (2016).

In 2016 kwam er een nieuwe wet Internering die expliciet voorzag in het recht op zorg voor geïnterneerde personen. Er werd bovendien een 'drempel' toegevoegd waardoor men niet meer geïnterneerd kan worden voor kleine strafbare feiten (vb. diefstal zonder bedreiging). Dit was reeds in 1969 een van Van de Veldes klachten wanneer hij aangeeft dat hij enkel een bedreiging voor zichzelf vormt (p. 187). Binnen het kader van de nieuwe wetgeving zou Van de Velde waarschijnlijk niet meer geïnterneerd worden.

De recente uitbreiding van het zorgaanbod en de nieuwe wetgeving hebben de interneringssituatie in België gevoelig verbeterd. Terwijl er in 2013 nog meer dan duizend geïnterneerde personen in de gevangenis verbleven, zijn dat er in 2019 nog slechts een 500-tal (FOD Justitie, 2020). Echter, in 2021 valt op dat het cijfer opnieuw gestegen is naar 720 personen (SIDIS-databank, 06/09/2021), en dat terwijl zorg in de gevangenis nog steeds beperkt is.

Wat opvalt bij het lezen van het pamflet *Recht op antwoord* van Van de Velde, is dat verschillende pijnpunten over de interneringssituatie in België die hij aanhaalt nog steeds niet zijn geredimeerd. Zo kaart Van de Velde aan dat hem het zwijgen wordt opgelegd.

Stel u voor dat een gedetineerde zijn nood en verlangens publiekelijk kenbaar zou maken en bij gelegenheid kritiek zou uitbrengen op bepaalde wantoestanden waarvan het bestaan kost wat kost gespaard moet blijven voor gevoelige oren!

(p. 130)

Men kan er vloekend tegen in opstand komen maar men stoot zich steeds weer het hoofd tegen een blinde muur van domme overmacht.

(p. 137)

Vijftig jaar na datum toont wetenschappelijk onderzoek aan dat vele geïnterneerde personen nog steeds ervaren dat ze geen stem hebben in (beslissingen over) hun zorgtraject.

In datzelfde onderzoek, maar ook ondersteund door de bevindingen van andere studies, wordt de zware last van de onbepaalde duur van de interneringsmaatregel blootgelegd. Ook Van de Velde beklemtoonde de zwaarte van de internering.

Het mag dan zijn dat de internering in theorie niet als straf maar als een veiligheidsmaatregel geïnterpreteerd wordt, in de praktijk is de opsluiting in een penitentiair gekkenhuis evenzeer en meestal een zwaardere straf dan de gewone penitentiaire opsluiting.

(p. 185)

Uit onderzoek wordt ook duidelijk dat geïnterneerde personen stress ervaren bij een invrijheidstelling op proef omdat men continu het gevoel heeft in de gaten gehouden te worden en er steeds een risico tot wederopsluiting in de gevangenis is. Van de Velde benoemt dit als het zwaard van Damocles dat “bij een gebeurlijke recidive onvermijdelijk op mijn hoofd zou terechtkomen” (p. 177).

Daarnaast is de interneringssituatie in België niet voor iedereen verbeterd en worden (bepaalde categorieën van) geïnterneerde personen nog steeds uitgesloten van psychiatrische zorgvoorzieningen, op basis van hun diagnose of de gepleegde strafbare feiten. Het forensische zorgaanbod werd dan wel uitgebreid, maar dat blijkt niet voor iedereen even toegankelijk.

Zie ook:

Opiniestuk over hedendaags interneringsbeleid op sociaal.net 22/01/2018 door Natalie Aga:
<https://sociaal.net/opinie/internerings-beleid-gekneld-strafrecht-zorg/>

Film (trailer) over internering en het verblijf in de psychiatrische afdeling van de gevangenis van Merksplas: <http://www.9999thefilm.com>

Website met meer informatie over internering en het zorgaanbod
<https://netwerkeninternerings.be/internerings/>

Mensenrechtenschendingen

In 1997 kreeg de Belgische Staat een slecht rapport van het Comité ter Preventie van Foltering (CPT) over de interneringssituatie, waarna tot wel 25 veroordelingen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) volgden.

Het CPT en EHRM stellen inbreuken vast op het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Zij spreken van een onmenselijke behandeling van geïnterneerde personen (art. 3 ‘verbod op foltering, onmenselijke of vernederende behandeling’) omdat die vaak in de gevangenis verblijven zonder (vooruitzicht op) aangepaste behandeling. Zonder behandeling loopt men het risico dat de psychische problemen bij een persoon verergeren, zeker wanneer men in de gevangenis verblijft en er weinig perspectief op vrijlating is (art. 5 ‘recht op vrijheid en veiligheid’). Het Hof oordeelde ook dat er te weinig rechtsmiddelen zijn voor geïnterneerde personen om hun situatie te verbeteren, bijvoorbeeld de mogelijkheid om een opname in een psychiatrische voorziening af te dwingen (art. 13 ‘recht op een daadwerkelijk rechtsmiddel’). Van de Velde valt deze veroordelingen bij met een uitspraak over zijn eigen specifieke dossier.

Zes jaar opsluiting is een vreselijk lange tijd als straf om heimelijk pijnstillende pilletjes te slikken.

(p. 142)

Of met de uitbreiding van het huidige forensische zorgaanbod en de laatste interneringswet voldoende aan deze inbreuken verholpen is, zal de toekomst uitwijzen, wanneer het EHRM zich zal buigen over de resterende zaken. De stijgende cijfers van 2021 met betrekking tot geïnterneerde personen die in de gevangenis verblijven, voorspellen alvast weinig goeds.

Wat betreft de schending van het recht op meningsuiting heeft het EHRM geen uitspraken gedaan. Net daarin ligt een ander belangrijk aspect van Van de Veldes werk: hij vestigt niet alleen de aandacht op het gebrek aan zorg voor geïnterneerde personen, maar duidt – via literaire weg – aan dat die interneringssituatie ook andere kwalijke gevolgen heeft. In zijn pamflet *Recht op antwoord* schrijft hij:

Afgezien van nog een sliert andere aanslagen op zijn persoonlijkheid mag een gedetineerde vooral geen aanspraak maken op het recht van vrije meningsuiting.

(p. 130)

Met het schrijven van het pamflet en de publicatie ervan probeert hij dit recht alsnog op te eisen. Dankzij het opeisen van dit recht en zijn nadrukkelijke focus op de onmenselijke behandeling binnen de interneringsmaatregel kwam er een schrijversactie die tot zijn uiteindelijke vrijlating leidde. Andere geïnterneerde personen hebben minder geluk in het claimen van zeggenschap. Van de Velde haalt dit in *Recht op antwoord* kort aan wanneer hij stelt dat:

er enkelen onder hen geweest [zijn] die mij ervan verdacht hebben dat ik uitvoerige en hartstochtelijke smeekbeden richtte tot de koning, de paus, de voorzitter van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en nog enkele andere machtigen dezer aarde, want in de gevangenis zijn altijd heroïsche malcontenten te vinden die voor geen enkele epistolaire krachttoer terugdeinzen.

(p. 128)

Ook in *De knetterende schedels* leent de verteller zijn pen aan minder mondige lotgenoten:

Honderden brieven heb ik geschreven met de meest curieuze en rocamboleske inhoud en gericht aan de meest imposante hoogwaardigheidsbekleders in binnen- en buitenland.

(p. 25)

De eerste veroordeling van het EHRM stamt uit 1998. Nog steeds is er werk aan de winkel voor de Belgische staat om het lot van geïnterneerde personen te verbeteren. Hun stem is niet de meest hoorbare in het publieke debat. Enkelingen als Van de Velde slaagden erin om, van binnenuit, dat perspectief toch kenbaar te maken. Het wijst op het belang van literatuur als een kritische kracht in een justitionele en penitentiaire context.

Zie ook:

Manifest Internering (2011) van de Liga voor Mensenrechten:

<http://www.mensenrechten.be/pdf/Liga%20voor%20Mensenrechten%20-%20MANIFEST%20INTERNERING.pdf>

Artikel van Unia (2014) over de veroordelingen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens: <https://www.unia.be/nl/artikels/internering-belgie-veroordeeld-door-het-europees-hof-voor-de-rechten-van-de-mens>

Fotoboek *Sterke verhalen. Internering anders belicht* door Natalie Aga, Kurt Audenaert, Lieven Nollet, Sara Rowaert, Els Schipaanboord, Tom Vander Beken, Freya Vander Laenen, Wouter Vanderplasschen, Stijn Vandeveld, Sofie Van Roeyen & Ciska Wittouck (2019) (ISBN: 9789463711265) - Dit boek verscheen in 2019 en is een verslag van zowel een wetenschappelijk project als van een fotoproject, met één gemeenschappelijke dragende lijn: mensen onder een interneringsstatuut en hun familie zijn ook sterke mensen van wie de verhalen en beelden mogen worden gehoord en gezien.

Literaire verwerking

Dat *De knetterende schedels*, een bundel korte verhalen, en *Recht op antwoord*, een pamflet, vaak in één adem genoemd worden, hoeft niet te verbazen. Beide boeken, die in hetzelfde jaar verschenen als aparte publicaties en in 2020 samen werden uitgegeven door Uitgeverij Vrijdag, behandelen, ondanks de verschillen qua genre, in grote mate hetzelfde onderwerp: de doorleefde ervaringen van iemand – de verteller – die schrijft vanuit en over een interneringssituatie en alle schrijnende voorvallen die hij daar ziet en meemaakt.

Engagement

Typerend voor de manier waarop Van de Velde de thematiek neerpennt, is de grote mate van betrokkenheid bij het onderwerp. Aan het woord is noch een afstandelijke verslaggever, noch iemand die uit is op literaire schoonheid omwille van de schoonheid, maar iemand die van binnenuit, steunend op persoonlijke ervaringen en gebruik makend van de literaire en talige middelen die hij heeft, getuigt van die situatie. Die interneringssituatie is zonder meer schrijnend, zo tonen de verhalen in *De knetterende schedels*: verouderde infrastructuur, een gebrek aan zorg, oppervlakkige diagnoses, chaos, agressie, een continu gebrek aan communicatie tussen mensen, machtsonevenwicht en -misbruik, eenzaamheid... In het verhaal 'Homilie' in *De knetterende schedels* beschrijft de verteller bijvoorbeeld het leven van zijn gestorven kompaan Felicien:

En de waarheid is dat hij gedurende de zeven jaren van zijn verblijf in het asiel méér in de excrementen dan droog heeft gelegen. Omdat hij met zijn verlamde benen niet op eigen kracht uit bed kon komen. En omdat de verplegers te lui of te verstrooid waren om tijdig de steekpan onder zijn kont te schuiven. En de waarheid is dat hij soms urenlang in zijn braaksel lag te stinken, altijd vanwege die verlamde benen waarmee hij als loden blokken op dat bed lag gekluisterd. De waarheid is ook dat hij op tweeënveertigjarige leeftijd gestorven is aan longontsteking, omdat de tocht uit de latrines juist in de richting van zijn bed waaide, en omdat hij het als verweermiddel moest stellen met driemaal per dag een lepel borstsiroop 'Potion des Carmes'.

(p. 37)

De wereld die Van de Velde schetst, is somber. De literatuur die hij schrijft, is echter niet vrijblijvend, en, in zekere zin, en ondanks die penibele situatie, hoopvol. Het is literatuur die, door getuigenis af te leggen, een verandering wil teweegbrengen in de maatschappij en – in het geval van Van de Velde – in de interneringssituatie (en de bijbehorende schendingen van de mensenrechten). Met het pamflet *Recht op antwoord* wil Van de Velde bovendien de eigen situatie veranderen.

Het engagement van Van de Velde schuilt enerzijds in de keuze van het onderwerp en anderzijds in de manier waarop hij erover schrijft. Van de Velde legt zijn en andermans interneringssituatie bloot, en werpt zo licht op wat vaak verborgen is voor de maatschappij, onder andere omdat het ook letterlijk weggestoken zit achter hoge muren. Het engagement van Van de Velde is dus gekoppeld aan een strenge kritiek op het interneringsbeleid en het tragische effect ervan op de geïnterneerde personen. In *Recht op antwoord* beschrijft Van de Velde dat kernachtig:

Ik heb er [in ‘penitentiaire gekkenhuizen’] de meest ongelooflijke en mensonterende dingen gezien waarover ik in een aanhoudende kramp, die zich nog altijd niet in een kreet heeft bevrijd, slechts met schroom durf spreken; al zal ik dan eenmaal toch de moed moeten opbrengen en de walg moeten overwinnen om er omstandig over te schrijven, met de onbevangen eerlijkheid die vóór elke rechtbank geëist wordt van een getuigenis.

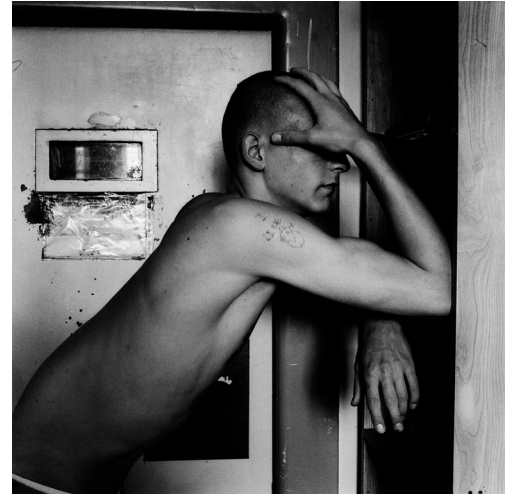
(p. 200)

Het zijn kernwoorden voor Van de Veldes schrijven, of het nu gaat om een verhaal of een pamflet: eerlijkheid, onbevangenheid, getuigenis, moed.

Verteltechniek

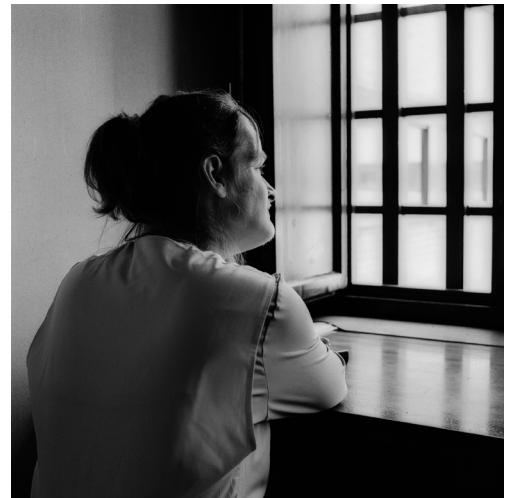
De betrokkenheid die uit deze literatuur spreekt, heeft veel te maken met de verteltechniek die Van de Velde toepast. Dat komt naar voren in *De knetterende schedels* en in het type verteller dat ons de korte verhalen vertelt. Hoewel hij niet vaak op het voorplan treedt, is het duidelijk dat er een ik-verteller aan het woord is. Die ik-verteller is een geïnterneerde persoon. Het is vanuit die positie – van binnenin de psychiatrische afdeling van de gevangenis – dat hij het heeft over de interneringssituatie.

Hij doet dat door vooral te focussen op zijn medegeïnterneerden. Vaak heeft elk verhaal een ander (geïnterneerd) personage als focus. De verteller geeft vervolgens een duidelijk subjectieve blik op die personages en wat ze meemaken, maar het is net vanuit die subjectieve blik – de blik van iemand die er letterlijk en figuurlijk dicht bij staat – dat de korte verhalen hun kracht verkrijgen. Opvallend is dat de verteller niet oordeelt over de medegeïnterneerden, maar vooral beschrijft en meevoelt met hen. Wanneer het personage Jules Leroy in een verhaal in *De knetterende schedels* bijvoorbeeld op brutale wijze een kat doodt, is de toon van de verteller mild: door oog te hebben voor de claustrofobische situatie waarin het personage zich bevindt, en ook de even brutale en agressieve bewakers en de institutionele context te belichten, krijgt de lezer empathie met Leroy's gevoelswereld (p. 11-14).

Macht en taal

De centrale bekommernis in beide boeken is de situatie van de geïnterneerde persoon: Van de Velde hekelt de soms mensonterende leefsituaties, de juridische mankementen, enzovoort. Maar bovenal is het de *spreek*-situatie van de geïnterneerde persoon die voor Van de Velde van belang is. Wat Van de Velde zowel in de korte verhalen als in het pamflet continu duidelijk maakt, is dat de geïnterneerde persoon geen, of een heel beperkte, ruimte heeft om aan het woord te komen, en dat, wanneer hij of zij dan aan het woord komt, zijn of haar woorden vaak weinig aanspraak kunnen maken om geloofd te worden. Dat heeft ten eerste te maken met de juridische procedure van de internering, waarbij een geïnterneerde zich eens om de zes maanden moet presenteren voor de toenmalige Commissie ter Bescherming van de Maatschappij, die vervolgens bepaalt of de interneringsmaatregel wordt opgeheven of verlengd. In *Recht op antwoord* geeft Van de Velde de volgende schets van zo'n moment: een procureur zegt tegen een assistente “twee klontjes suiker in mijn koffie, asjeblijft,’ om er even later met een smartelijke grijns in de richting van de voorzitter aan toe te voegen: ‘ik eis dat die man wordt opgesloten ter bescherming van de maatschappij’” (p. 186). De repliek van de geïnterneerde persoon krijgt een uiterst beperkte plaats: “De procureur krijgt dan prompt zijn twee klontjes suiker en in negen gevallen op de tien wordt de man in kwestie ook opgesloten” (p. 186).

Dat maakt, ten tweede, dat het belang van wat de geïnterneerde zegt, en hoe hij dat zegt, van levensbelang is: het is immers onder andere op basis van wat hij voor die commissie zegt, dat de geïnterneerde persoon beoordeeld wordt. Het heeft als gevolg dat de taal een belangrijke inhoudelijke plaats inneemt in Van de Velde's teksten over internering. Het statuut van de geïnterneerde persoon als ontoerekeningsvatbaar of geestesziek – een statuut dat ervoor zorgt dat die persoon recht heeft op zorg – heeft ook als gevolg dat die plaats van de taal zeer complex is. Welk geloof kan immers gehecht worden aan de woorden van iemand van wie gezegd wordt dat hij geestesziek is? De waarheidsaanspraak en betrouwbaarheid van zijn woorden zijn, als gevolg van dat statuut, hoogst problematisch – en toch moet hij zich, al sprekend, verantwoorden.

Die paradoxale spreesituatie is wat Van de Velde analyseert en aanvecht, maar het is ook de uitdagende situatie van waaruit hij schrijft. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Van de Velde zijn pijlen richt op de problematische rol van de psychiater – een van de personen die deel uitmaken van de commissie die de geïnterneerde persoon beoordeelt:

In zekere zin vertegenwoordigen zij [psychiaters] het wetenschappelijk geweten van de rechtbank. [...] In feite beschikt de psychiater in de moderne rechtspleging over méér absolute macht dan de rechter, het openbaar ministerie, de verdediging en desgevallend de jury. Hij is een soort *deux-ex-machina* die met een wetenschappelijke, extra-juridische, en men zou bijna durven zeggen supra-juridische analyse de verantwoordelijkheid en derhalve het schuldadeel in de misdaad bepaalt en zijn oordeel tegenover niemand hoeft te verantwoorden.

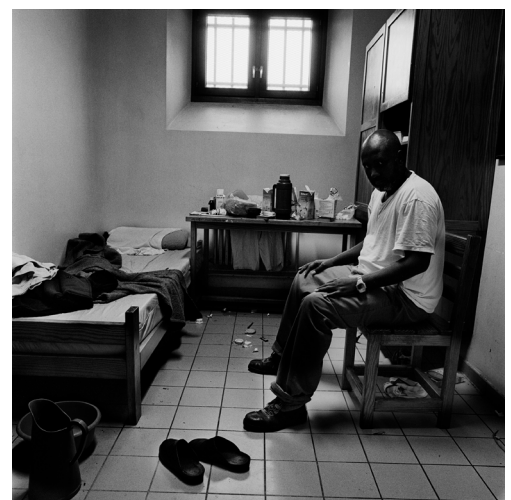
(p. 182)

Van de Velde hecht, kortom, veel belang aan de manier waarop macht functioneert, zowel institutioneel (in de vorm van gevangenis, psychiatrische instellingen, directeurs, bewakers...) als discursief (in de vorm van impliciete en expliciete regels die bepalen wie aan het woord kan komen, op welke manier, en wat gezegd kan worden). De verknoping tussen die institutionele en discursieve macht en onmacht (iets wat door de Franse filosoof Michel Foucault – een tijdgenoot van Van de Velde – uitvoerig werd beschreven), is de kern van Van de Veldes schrijven.

Performativiteit: wat de boeken zeggen én doen

Die spreesituatie is ook bepalend voor de literaire en meer bepaald vormelijke keuzes die Van de Velde maakt. Zowel in *De knetterende schedels* als *Recht op antwoord* zijn vorm en inhoud onlosmakelijk en noodzakelijkerwijs verbonden. Opvallend is dat, in *Recht op antwoord*, de auteur zijn kunde duidelijk laat merken: hij goochelt met stijlfiguren, geeft blijk van een enorm brede woordenschat, komt humoristisch, scherp of ironisch uit de hoek, toont zijn belezenheid in juridische en psychiatrische kwesties, refereert aan Elsschot, enzovoort.

Dat zijn technieken om de lezer te overtuigen van Van de Veldes punt – namelijk de schrijvende toestand van de geïnterneerde persoon, en ook zijn persoonlijke schrijvende toestand. Maar het heeft ook een ander doel. Hij zet zo immers zijn intelligentie in de verf, en toont niet alleen in *wat* hij schrijft, maar ook in *hoe* of zelfs het feit *dat* hij schrijft, dat hij niet op zijn plaats is binnen de gevangenis of psychiatrie. Van de Velde is – letterlijk en figuurlijk – niet van zijn zinnen beroofd. Hij beheerst de taal, kan logische argumenten aandragen en die overtuigend presenteren. Op die manier stelt hij zijn statuut als ontoerekeningsvatbaar ter discussie, en dus ook de maatregel van de internering die hem zijn vrijheid ontnemt. Dat blijkt ook uit de briefwisseling van de auteur met familie, vrienden en collega's, zoals Ellen Van Pelt die beschrijft in haar biografie van de auteur: de auteur zag zijn teksten (en ook de positieve recensies die verschenen) als manieren om de commissie te overtuigen om de interneringsmaatregel op te heffen.

Een soortgelijk effect is er met betrekking tot de censuur waartegen Van de Velde zich verzet: hem werd namelijk, na het verschijnen van zijn verhalenbundel *Galgenaas*, een publicatieverbod opgelegd. Opnieuw beargumenteert Van de Velde op inhoudelijke gronden waarom zo'n schrijfverbod onverdedigbaar is, maar bovendien doorbreekt hij ook die censuur door te blijven schrijven en te publiceren. Het feit dat iemand in 1969 *Recht op antwoord* of *De knetterende schedels* leest, toont dat Van de Velde zich niet neerlegt bij het verbod: "Daarom groet ik langs deze weg alle censoren, met de mededeling dat ik vastbesloten ben hun luisterloos bedrijf voortaan met een fanatieke onverschilligheid te negeren" (p. 207). Het pamflet *verschijnt* om te stellen dat het, ondanks alles, mag (en zelfs moet) verschijnen. Kortom: Van de Veldes werken zeggen niet alleen iets, ze *doen* ook iets.

Genre

Hoewel de thematiek gelijklopend is, en ook de vertellers in *De knetterende schedels* en *Recht op antwoord* veel gelijkenissen vertonen, is er een wezenlijk verschil tussen beide boeken. Het eerstgenoemde boek is een bundel korte verhalen en presenteert zichzelf duidelijk als fictie, terwijl het laatstgenoemde boek geprofileerd wordt als een pamflet. Dat kan wel als (gebruiks)literatuur worden beschouwd, maar niet als fictionele literatuur.

Het belang van die keuze van literair genre – kort verhaal of pamflet – heeft te maken met de opvatting die Roger Van de Velde heeft over literatuur – zijn 'poëtica' – maar ook met zijn persoonlijke situatie als geïnterneerde. Met de keuze voor het pamflet schrijft Van de Velde een meer directe en dus meer risicovolle tekst. Door onverhuld – niet over personages maar over personen, geen fictie maar realiteit, niet als ik-verteller maar als Roger Van de Velde – te schrijven kan hij enerzijds nog duidelijker zijn punt maken, maar stelt hij zich ook kwetsbaarder op. Hij wordt immers blijvend beoordeeld door de Commissie ter Bescherming van de Maatschappij, en het is maar de vraag in hoeverre een dergelijk kritisch geschrift op veel bijval kan rekenen wanneer de bescherming die fictie biedt achterwege gelaten wordt.

Zie ook:

Filmpjes en podcasts over internering via de Te Gek-campagne – aan het woord zijn geïnterneerde personen en hun familie, magistraten, advocaten en hulpverleners:

<https://www.tegek.be/internering/beeldmateriaal>

Fotoboek *Geen schuld, wel straf* door Lieven Nollet (ISBN: 9789081542302) - In 2010 presenteerde Museum Dr. Guislain *Geen schuld, wel straf*, een fototentoonstelling met werk van Lieven Nollet. Gegrepen door de ernst van het maatschappelijke vraagstuk van internering en meer nog door de dramatiek van de individuen die deze internering ondergaan, trok de fotograaf op pad. Hij sprak met geïnterneerde personen in verschillende Belgische gevangenissen en in psychiatrische centra met afdelingen voor geïnterneerde personen. Hij portretteerde deze mensen en vat in zijn foto's de kern van hun dramatiek.

Artikel over het oeuvre van Michel Foucault: https://www.boomfilosofie.nl/actueel-item/80-2396_Het-oeuvre-van-Michel-Foucault

Recensies

De receptie die het werk van Van de Velde – en *De knetterende schedels* en *Recht op antwoord* in het bijzonder – genoot, valt uiteen in twee periodes: die tijdens het leven van de auteur en de postume receptie.

Op het moment van het verschijnen van zijn werk kreeg de auteur aanzienlijke en voornamelijk positieve aandacht, en werd hij onder andere bekroond met de Arkprijs van het vrije woord. Vergelijkingen met het werk van Willem Elsschot zijn er vaak – Elsschot, die de jonge Van de Velde ook aanmoedigde om te schrijven. De receptie van eind jaren zestig is ook van belang omdat ze toelaat te kijken naar de relatie van het werk tot de tijd waarin het verscheen. Die context wordt bovendien door Van de Velde zelf opgevoerd in *Recht op antwoord*: het was een periode waarin literatuur de grenzen aftastte van wat toelaatbaar was, en daarbij vaak in aanraking kwam met de heersende normen en waarden, en ook met het gerecht.

Van de Velde verhoudt zich op dubbelzinnige wijze tot die context: enerzijds past ook zijn schrijven in die sfeer van contestatie, waarbij zijn strijd tegen de censuur die hem ten deel valt, aansluit bij een meer algemeen verzet tegen de inperking van de vrijheid van meningsuiting. Maar anderzijds benadrukt hij dat zijn situatie, en dus ook zijn literatuur, veel belangwekkender zijn dan de vaak clowneske en carnavaleske lotgevallen van zijn collega-auteurs. Nochtans zijn het die collega's die een heuse actie op poten zetten om Van de Velde vrij te krijgen: bij de publicatie van *Recht op antwoord* ontstond er publieke verontwaardiging over de situatie van de auteur. Ook in literaire kringen: er werd een petitie opgezet die er uiteindelijk mee voor zou zorgen dat Van de Velde vrijgelaten werd – zij het kortstondig door zijn vroegtijdige overlijden.

Daarnaast is er de postume receptie, waarbij er ook recent hernieuwde aandacht voor de auteur was, met heruitgaven van het werk en de biografie *Deze wereld is geen ergernis waard* (Van Pelt, 2020). Het blijvende belang van het werk wordt daarbij vaak benadrukt – vanuit literair oogpunt, maar ook qua actualiteitswaarde. Daarbij wordt het chronische tekortschieten van de Belgische overheid met betrekking tot de organisatie van internering benoemd (zie bijvoorbeeld Reynebeau 2020).

[Zie ook:](#)

Filmpje Biografie Roger Van de Velde kort toegelicht door Ellen Van Pelt:
<https://youtu.be/23C36JP4mao>

Het **Museum Dr. Guislain** te Gent heeft bijzondere aandacht voor de thematiek van internering. In 2010 en 2017 liepen reeds de tentoonstellingen ‘Geen schuld, wel straf’ en ‘(On)behandeld: Over internering, schuld en boete’.

Ook de **Universiteit Gent** (onder meer de vakgroepen Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht, en Klinische Orthopedagogie) blijft in haar onderzoeksactiviteiten sterk betrokken bij de uitdagingen in het interneringslandschap.

Referentielijst

Aga, N., Vander Laenen, F., Vandeveld, S., Vermeersch, E., & Vanderplasschen, W. (2019). Recovery of Offenders Formerly labelled as Not Criminally Responsible: Uncovering the Ambiguity From First-Person Narratives. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63 (6).

Bousset, H. (1974). *Schreien, schrijven, schreeuwen. Drie trends in de Nederlandse prozaliteratuur 1967-1972, ingeleid door Bernard Kemp* (2de gewijzigde druk). Brugge, Orion.

De Cleene, A. (2021) ‘Vanop afstand. Het pamflet *Recht op antwoord* (1969) van Roger van de Velde als exotopie’, in: Debergh, G., Janssens, N. & De Taeye, L. *Oproer in de letteren. Sixties-protest in de Lage Landen*. Gent: Academia Press (SEL-reeks), p. 103-132.

de Geest, D. (1980). ‘Roger Van de Velde’, in: E. Zuiderent e.a. (red.), *Kritisch Lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur*. Alphen aan de Rijn, Samsom.

de Geest, D. (1981). ‘Veel hoger dan de leeuwerik... Roger van de Velde (1925-1970)’, in: *Ons Erfdeel*, 24, p. 262-264.

De Pau, M., Mertens, A., Bourmorck, D., Vanderplasschen, W., Nicaise, P., & Vander Laenen, F. (2020). Crushed by the Belgian system: Lived experiences of forensic care trajectories by persons labelled as not criminally responsible. *International journal of law and psychiatry*, 68.

Mertens, A., & Vander Laenen, F. (2020). Pains of Imprisonment beyond Prison Walls: Qualitative Research with Females Labelled as Not Criminally Responsible. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 64 (13-14).

Reynebeau, M. ‘Ik weet dat ik abnormaal ben’. *De Standaard*, 4 juli 2020 (Roger Van de Velde laat de schedels nog eens knetteren | De Standaard)

Foto's: Lieven Nollet, uit de reeks *Geen schuld, wel straf*, 2010. Collectie Museum Dr. Guislain, Gent.
© Lieven Nollet